RĂGAZURI ȘI NELINIȘTI LA NICOLAE MAVROCORDAT

Valy CEIA
Universitatea de Vest din Timișoara
valy.ceia@e-uvt.ro

Leisures and Labours in Nicolae Mavrocordat's Writings

Pre-Enlightened, Nicholas Mavrocordat is not only a modern leader, but also a true writer. Thus, *Philotheos's Leisures*, a novel authored by such a complex personality, reveals to the reader an engaged ruler, nourished both by the teachings of the ancients and the modern thinkers alike, whose visionary actions are counterbalanced by a permanent reflexivity on existential matters. My work traces some of the more pronounced aspects of his writings that can be seen at various levels of the book, but also the profile of a leader worthy of such a title.

Keywords: *Nicolae Mavrocordat*; *Răgazurile lui Filotheos (Philotheos's Leisures)*; *leisure*; *labour*; *meaning.*

Istoria, și nu literatura, ni-l scoate mai întâi în cale pe Nicolae Mavrocordat. Preiluminist, Nicolae Mavrocordat (1680–1730) este nu doar un conducător modern, ci și un veritabil scriitor, împărțit mereu „între grijile domniei și preocupările culturale" (Dinu 2011: 405). Stârnind elogii privitoare la educația sa rafinată, domnitorul, pasionat bibliofil, pătimaș cititor, era cunoscător al limbilor clasice și orientale, dar și al celor moderne (Bouchard 2006: 70-72).

Romanul *Răgazurile lui Filotheos (Filotéou Párerga)*, scris în limba greacă și tradus în franceză, a cunoscut abia de curând (în 2015) și o versiune românească.[1] Contextul în care scrie Nicolae Mavrocordat cartea,

[1] * Cu diferențe care nu schimbă direcția generală de gândire, studiul de față a constituit comunicarea cu același titlu, susținută în cadrul celei de-a III-a ediții a Colocviului Național

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

într-un moment când nu se afla la vreuna dintre cele patru domnii, ne-ar putea îndemna, cumva, să-i dăm în primă instanță dreptate lui Culianu (2002: 85): „Arta este o satisfacere substitutivă pentru frustrările suferite din cauza constrângerilor impuse de civilizație." Dar este doar atât acest roman? Cititorul său va spune de îndată: fără îndoială că nu. Înainte de orice, textul e un binevenit spațiu în care și erudiția, dar și gândirea domnitorului se lasă descoperite și deslușite. Personalitatea domnitorului a stârnit admirația pentru un domnitor sub multe aspecte exemplar, „cinsteș om și în filosofii și în istorii și într-altele ce se cade a ști un domn, era deplin învățat; știa și câteva limbi [...]. Era fără preget și cu priveghere la trebile ce erau a țării" (*apud* Cartojan 1980: 337). Am redat trunchiat, însă portretul merită a fi vizitat, în răstimpuri, fiindcă ne permite să traversăm cu folos granița, altminteri labilă, dintre personajul istoric și cel literar. În acest sens, capitolul *Despre blândețe și asprime* (Mavrocordat 2015: 191-195) ne spune cât se poate de răspicat, dacă nevoie mai era, că nimic din laboriosul eșafodaj artistic nu e rupt de viața domnitorului – și trebuie să vedem aici prefigurat profilul oricărui autentic domnitor, așa cum îl înțelege Nicolae Mavrocordat. Model, aspirație, imperativ, istoria *largo sensu* este companion permanent în derularea narațiunii. Preocupat să contureze limitele reprezentării, Michel Foucault recunoaște istoria drept „zona cea mai erudită, cea mai în cunoştinţă de cauză, cea mai trează, cea mai încărcată, poate, a memoriei noastre; dar ea este, totodată, şi fondul din care toate fiinţele vin spre existenţă şi spre scânteierea lor de o clipă" (Foucault 1996: 262). Istoria, concentrând viaţa omenirii, plină de dinamism şi de imensă complexitate, izbuteşte să păstreze ceea ce devine memoria faptelor umanităţii, dar, deopotrivă, ceea ce, înscris în fiinţa omului, dă naştere acestor evenimente, întâmplări, atitudini. Sunt considerente pentru care Ernst Cassirer (1994: 255), la rându-i, găsește drept scop suprem al cunoașterii istorice înțelegerea vieții omenești. Dar, firește, nu ar trebui să ne surprindă o astfel de percepție a științei istorice, de vreme ce gânditorii Antichității i-au deslușit o atare semnificație majoră. Este lesne decelabil aici ecoul celebrei definiții ciceroniene a istoriei, din care preiau esența: *Historia [...] testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae* (Cicero, *De oratore*: II, 36) „Istoria e martorul vremilor, lumina adevărului, viaţa amintirii, dascălul vieţii". Desenul fin, surprinzând mecanismele de adâncime ale acţiunilor omeneşti – fie ele fapte, fie ele mişcări ale

de Literatură Română Veche cu tema *Literatura Principilor* (București, Academia Română, Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu" & Muzeul Literaturii Române, 24-25 noiembrie 2017).

Pentru odiseea textului, v. Jacques Bouchard, *Istoria critică a textului*, în Nicolae Mavrocordat (2015: 29-46).

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

spiritului – transformă istoria în veritabilă artă, în sensul său cel mai complex și de profunzime. Este direcția înspre care glisează și înțelegerea lui Cassirer asupra istoriei (v. Cassirer 1994: 264 ssq.). Aceste considerații, menite a-l introduce în scenă pe *romancierul* Nicolae Mavrocordat, aruncă totodată nade înspre lumea sensului unei vieți în care literatura devine o *cutie de rezonanță* a preocupărilor, ideilor, idealurilor domnitorului apreciat constant pentru viziunea sa modernă (*cf.* Iorga 1937: 353-357).

Doldora de inserții culturale, filozofice, științifice, de o încântătoare agilitate spirituală, lipsit de orice închistare de gândire, romanul mavrocordatian se manifestă ca un loc în care reflexivitatea permanentă – asupra ființei, asupra lumii – zămislește și ordonează narațiunea. La o primă lectură, *Răgazurile lui Filotheos* se remarcă tocmai prin eleganţa şi erudiţia construcției textuale. Filotheos, unicul povestitor, trasând firele naraţiunii cu evident talent literar, e și un adevărat personaj, bine conturat psihologic, cu vie curiozitate, învățat ce se slujește dibace și de armele ironiei. Aşezat împreună cu prietenii săi într-o grădină (spaţiu intermediar între realitate şi ficţiune, dar mereu între două lumi se află cartea în întregul ei), Filotheos conduce discuţiile şi acţiunea. Cineva dintre cei prezenţi, purtând veşminte persane, e arestat de câţiva ofiţeri otomani (nu se ştie de ce, una dintre dimensiunile scrierii fiind perspectiva deschisă) şi astfel avem prilejul să descoperim, prin contrast cu erudiţii aleşi din grădină (Grecul – văzut ca autoportret al lui Nicolae Mavrocordat, Francezul, Englezul), o serie de personaje din închisoare, cu nimic mai puţin interesante (de exemplu, un egiptean alchimist care înşelase otomanii vânzându-le aur falsificat). Povestea e fragmentară, încheierea, nelămurită. Tovarăşii alături de care Filotheos discută mentalitatea, ştiinţa şi învăţământul „luminatei Europe" aparţin diasporei din Constantinopol, sunt intelectuali pasionaţi de Clasicismul elen şi de valorile spirituale creştine, însă, nu mai puțin, aderă la ideile Iluminismului şi reflectă puternic germenii unor aspiraţii sociale noi. Adevărat eclectic, Philoteos îi comentează pe Aristotel, pe Platon, pe Demonsthenes, pe Cicero, pe Diogenes Laertios (adaptând cele scrise de acesta despre Thales sau Solon), elogiază „purele miresme" artistice inspirate din Homer, Pindar, Herodot, Euripide şi Xenophon etc., vorbind pe larg, de asemenea, şi despre La Rochefoucauld, Montaigne, Bacon – de care se simte atras în chip special:

> „m-am îndreptat cu sârg spre cărţile preaînţeleptului Bacon. Nici nu găsesc cuvinte potrivite să-l laud îndeajuns [...] pentru precizia sa în disecarea şi, ca să spun aşa, sondarea naturii, priceperea sa într-ale politicii, precum şi pentru înţelegerea sa inteligentă, onestă, integră şi adevărată a eticii" (Mavrocordat 2015: 127).

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

Macchiavelli e altă personalitate ce-i stârnește scriitorului admirația; de altminteri, notațiile, reflecțiile numeroase scrise în italiană pe ediția din 1726 a *Operelor* lui Machiavelli confirmă, de mai era nevoie, acest fapt. Ce va fi văzând Mavrocordat în *Principele*? Gustave Le Bon îl invocă în capitolul prim al tratatului său de *Psihologie politică* pe Machiavelli. Redau fragmentar din analiza ce nu face decât să susțină, în fond, un element intrinsec al oricărei cercetări mentalitare:

> „Posedând simțul realității, eminentul psiholog [Macchiavelli] nu căuta mai binele, ci doar posibilul. Pentru a înțelege geniul său, trebuie să ne întoarcem la acea perioadă strălucitoare și perversă în care viața celuilalt nu conta și în care faptul de a lua vin cu tine, ca să nu fii otrăvit, atunci când mergeai să cinezi la un cardinal acasă sau doar la un prieten, era considerat un lucru foarte firesc. [...] Ilustrul scriitor formula acolo reguli precise referitoare la arta guvernării oamenilor din vremea sa. Din vremea sa, iar nu dintr-alta. Din cauza faptului că omisese această condiție esențială, cartea atât de admirată la început a fost criticată mai târziu, atunci când, de vreme ce ideile și moravurile evoluaseră, a încetat să mai traducă necesitățile vremurilor noi. Doar atunci Machiavelli a devenit machiavelic." (Le Bon [*s.a.*]: 5).

Să nu ne grăbim, ca atare, cu catalogarea, prin ricoșeu, a domnitorului însuși, admirator al unui personaj istoric pe care îl percem mai degrabă întunecat: Nicolò Machiavelli „ajuns" la noi e... ciobit, așadar. Cu mai bine de un veac în urmă Le Bon trasează cu siguranța specialistului însemnele *Principelui*: „Singurul tratat veritabil de psihologie politică cunoscut a fost publicat cu mai mult de patru secole în urmă, de către un ilustru florentin, a cărui operă i-a conferit nemurirea" (*ibidem*). Iată de ce, atunci, recursul la omul politic și filozoful italian devine și un indiciu categoric al grijii, de la un punct subliminale, pentru rostul său suprem, acela de conducător al unei patrii.

Acest survol meteoric al romanului – prin indicarea câtorva, doar, dintre temele care, vedem, se succed alert și a câtorva dintre personalitățile ce-l populează – trădează febrilitate spirituală, o conștiință auctorială trează, atentă la resursele spirituale ce impulsionează devenirea și la mecanismele civilizaționale. Într-o construcție modernă, opera lui Mavrocordat escaladează tipare consacrate, structura și problematica scrierii iscând încă de la început ezitări în încadrarea sa: „Un soi de roman" (v., *e.g.*, Mavrocordat 2015: 50-56). Autorul, pentru care toposul modestiei nu e un simplu clișeu literar (*ibidem*: 75), ci o dramatică realitate auctorială, prefigurează în felul său, *mutatis mutandis*, ideatica romanescă densă a lui Vintilă Horia ori Michel Houellebecq – spre exemplu, dar amintește, în același timp, de

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

romanul lui Boethius, *De consolatione philosophiae*. Dialogul la care participă implicați și francezul, englezul sau italianul pune în dezbatere idei dintre cele mai variate: libertatea femeii, moravurile, pasiunile şi caracterele, cunoașterea, dragostea, ateismul, superstiţiile, blândeţea, asprimea, interpretarea justă a motivelor şi acţiunilor omeneşti, chibzuinţa etc. Avem astfel panorama unui text în care sunt concatenate subiecte variate, dinamizate, la rându-le, de concepte-reper (precum virtutea, libertatea, cunoașterea) ce-l configurează axiologic.

În ce fel se derulează firul textului? Topica exordială conjugată cu cea a modestiei pornesc un mecanism alimentat de curiozitate, motorul descoperirii, așa cum gânditorii elini de mult descifraseră, element care dinamitează permanent orice amorțire spirituală, orice lentoare textuală. Dar curiozitatea eroilor romanești (ce stârnește, potrivit paradigmei bergsoniene, un bulgăre de zăpadă) are în sine sugestia pregnantă a *Metamorfozelor* lui Apuleius; nu doar febrila curiozitate înlesnește această apropiere, ci întreg tabloul inițial emană un aer familiar. Între două limite temporale, identificate literar în roman, perioada când „m-am lăsat împins pe de-a-ntregul de-un zel nebun înspre simțul de perfecțiune al anticilor" (Mavrocordat 2015: 75) și „prețioasele scrieri ale autorilor moderni" (*ibidem*: 87), scriitorul responsabil își reprimă elanul auctorial: „neputând ciripi asemenea unei privighetori, n-am vrut să imit trilul necizelat și palavragiu al rândunicii" (*ibidem*: 75). Doar gureșia seacă a altora, dar și conștiința faptului că „prin discursuri – tot atât cât și prin parale – se scoate la vânzare tot ceea ce este bun și frumos în viață!" (*ibidem*) îl îndeamnă să scrie. Autorul nu se sfiește atunci să-și „cânte palinodia" (*ibidem*), cum ne mărturisește. Abandonarea tăcerii, o virtute ce se cuvine revalorizată, în complexitatea ei antinomică, dă naștere unui soi de roman/un fel de roman, indiciu ferm al naturii transgresive a textului.

Inserat plenar în dinamica narațiunii, jocul, explorat în variatele sale forme și potențialități, devine și în *Răgazurile lui Filotheos* o modalitate de instituire a realității, având forța de a marca valențele ontologice și gnoseologice ale romanului mavrocordatian. Fir conducător al explicației ontologice a artei, relația dintre joc și opera de artă s-a impus pentru mulți teoreticieni ca un adevăr dintre cele mai evidente. În fond, ca note fundamentale ale binelui, libertatea și prietenia, repere fundamentale în economia cărții, revendică multă creativitate: „Libertatea și prietenia cer multă creativitate, dar motivul pentru care semnalăm acest fapt este că mulțumirea de a adăuga ceva la fondurile lumii este profundă și dintre toate creativitatea este imediat și evident cea mai semnificativă în sine" (A.C. Grayling 2009: 39). Pe linia lui Huizinga, Gadamer, Fink, gânditorul englez ne atrage luarea-aminte asupra faptului că

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

„Noi suntem obișnuiți să credem că scrierea unui roman, pictarea unui tablou, modelarea unei oale sunt paradigme ale creativității, și într-adevăr așa stau lucrurile, *dar tot așa sunt și alte activități, de pildă, creșterea copiilor, lansarea unei afaceri, exersarea inventivității și a talentului, adică a înzestrării genetice a tuturor ființelor umane* (s.m.)" (Grayling, *ibidem*).

O atare inventivitate descoperim și în *Răgazurilor lui Filotheos*, liant între lumea dezlănțuită a politicii, a societății contemporane și a idealurilor care îi ordonează și îi conduc planurile gândirii; fiindcă „resursa filosofică cea mai bogată pentru explorarea ideilor despre sens e literatura." (*ibidem:* 74). Iau un exemplu, emblematic pentru întregul textului: imaginea vieții omenește văzute ca un drum pe mare. În secvența ce se constituie într-o apologie a lui Thales, se ajunge în acest punct:

„implicarea în viața politică vine de obicei atunci când ești în floarea vârstei și te lași purtat de o nemăsurată iubire pentru glorie; însă, după ce te-ai lovit de un colț de stâncă și ai fost la un pas de naufragiu, îi închini bucuros Divinității, drept răsplată pentru salvarea ta, viitoarea contemplare a lucrurilor divine și omenești, pentru a-i putea urmări de-acolo, ca dintr-un post de observație, pe aceia care sunt amarnic purtați de valurile agitate ale vieții; și îi urmărești plin de compasiune, fără a interveni în favoarea vreunui seamăn aflat la necaz, dar încercând, pe cât se poate, să-i alini durerea" (Mavrocordat 2015: 133).

În 1819, Schopenhauer (2012: 364-367) investigase deja, în felul său, forța acestei imagini întâlnite la Lucretius (*De rerum natura* II: 1-4). Decriptarea ei de către Starobinski, într-un întreg capitol din *Textul și interpretul*, denumit chiar prin recursul la al doilea emistih al hexametrului lucrețian – „...Alterius spectare laborem", cu subtitlul *Maldoror pe țărm* –, conferă adâncimea interpretativă adecvată unei discuții literare, în primă instanță, glisând înspre ideea individului insensibil, egotist, ce asistă impasibil la suferințele celuilalt. Punând față în față modelul latin cu cel din *Les chants de Maldoror* a contelui de Lautréamont, Starobinski ne propune să „încercăm a repera, atunci când putem, modelele batjocorite, pentru a vedea mai bine cum operează distanțarea, variația, diferența" (Starobinski 1985: 458). Relația decelată, invectivă – palinodie, instituie una dintre direcțiile generând sens în întreaga literatură și schițează totodată, și în acest loc, mecanismele care simultan unesc în adânc și îndepărtează viziunile artistice unele de altele. E un proces dinamic pe care ne lasă a-l intui neîncetat romanul mavrocordatian.

Etalon pentru latențele uberale ale textului, un alt exemplu: înfățișarea grădinii în care are loc reunirea eroilor românești, unde asistăm la actualizarea banchetului platonician (Mavrocordat 2015: 85 ssq.). Amploarea

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

descripției, configurată din volute stilistice încărcate de seninătate „existențială", ce tinde să evoce un spațiu adamic, nu poate trece neobservată lectorului. Ba chiar această redundanță e menită a ne atrage luarea-aminte, de cumva riscă totuși să scape atenției noastre; fiindcă, după ce asistăm la câteva pagini în care grădina e zugrăvită cu o minuție jinduind exhaustivitatea, o evadare narativă apologetică pare a curma reprezentarea ce riscă să devină oțioasă. Înșiruirea calităților sultanului, Ahmed al III-lea, contrabalansează amploarea descriptivă anterioară. Apologia sultanului, așa cum apare în primele pagini romanești, însumează calitățile expuse de către Erasmus din Rotherdam/ Desiderius Erasmus în *Institutio principis Christiani*; mai mult, Mavrocordat însuși se manifestă drept principele ce, *mutatis mutandis*, e vrednic de acel elogiu. Avem astfel o situație care vine să re-facă, adecvată noii ere, o situație ce strălucește în literatura latină augustană (Roșu 2015: 105-113, 133-164).

E locul să adaug încă o virtute a scrierii, ca să preiau un lait-motiv al romanului, faptul de a glisa, permanent, între 1. lumea cărților, a literaturii, *largo sensu*, reper fundamental intrinsec, 2. lumea reală, ancorată în existența concretă a scriitorului-domnitor, și 3. lumea romanescă, a *Răgazurilor*, ce le adună laolaltă în albia sa. Până să apucăm să ne reorietăm în spațiul textului, admirând împreună cu Filotheos personalitatea sultanului, scriitorul revine, însă, și nu pentru încă o tușă, ci pentru încă o multitudine de cadre, menite să întregească tabloul grădinii paradisiace, cu sugestia irepresibilă că aceasta constituie un element nodal în configurarea discursului ideatic. Eludez aici o interpretare oțioasă ea însăși. În schimb, trebuie reliefat că, prin identificarea elementelor generatoare de sens, simbolistica asociată grădinii se pliază perfect pe imaginea celei descrise de către scriitor:

> „Grădina apare adesea în visuri ca o expresie fericită a unei dorințe eliberate de orice anxietate. Este locul creșterii, al cultivării fenomenelor vitale și interioare. Succesiunea anotimpurilor se făptuiește acolo prin forme ordonate... Viața și bogăția ei devin vizibile în chipul cel mai minunat. Zidul grădinii ocrotește forțele interne care înfloresc... Nu se pătrunde în grădină decât printr-o poartă strâmtă. Visătorul este adesea obligat să caute această deschidere dând ocol zidului. Este expresia figurată a unei evoluții psihice destul de lungi, ajunsă la o mare bogăție interioară... Această grădină poate să fie alegoria sinelui când în mijlocul ei se află un pom mare sau o fântână" (Chevalier, Gheerbrant *et alii* 1995: *s.v.*).

Domnitorul-scriitor se dovedește un veritabil constructor de lumi. Romanul reprezintă în cele din urmă cartografierea unei patrii în care cei patru stâlpi ai edificiului sunt – cu aceeași putere – virtutea, cunoașterea, libertatea,

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

iubirea. Individul nu e angajat doar într-o construcţie socială a realităţii, ci în același timp rolul său este de cel de a găsi și de a conferi un sens realităţii (Nicolescu, Camus 2016: 85-92; Roșu 2015: 331). Dar, spun neîncetat chiar scrierile lui Nicolae Mavrocordat, realitatea vieţii noastre individuale își estompează pulsiunile individualiste și dobândește sens deplin și valoare numai în măsura în care e dedicată cetăţii și comunităţii. E, în fond, și sensul profilului domnitorului pe care îl alcătuiește Nicolae Costin. Revoluţia interioară transformă viaţa noastră individuală și socială într-un act atât estetic, cât și etic: actul dezvăluirii dimensiunii poetice a existenţei (Nicolescu 1999: 165-170). Ideea aceasta, extrem de actuală în articulaţiile sale teoretice, nu e nouă nouă în planul conștiinţei, ne spune (și) opera, dar în destulă măsură, și viața lui Nicolae Mavrocordat.

Jinduind, întocmai lui Francis Bacon, al cărui admirator este, la o nouă Atlantidă, utopia mavrocordatiană – precum se știe, în Iluminism utopia va deveni un gen literar în sine – este totuși tangentă lumii noastre. Amalgamând povești, întâmplări, stiluri, urmărit permanent de învederarea acestei idei, despre o atare utopie vorbește Nicolae Mavrocordat. Visul său este/ar trebui să fie al omului, căci, înainte de a se cuceri prin fapte, lumea se construiește prin vise.

> „Marea misiune a Utopiei este de a face loc posibilului ca opus unei acceptări pasive a stărilor de lucruri existente în prezent. Ea este gândire simbolică, aceea care învinge inerția naturală a omului și-l dotează cu o nouă aptitudine, aptitudinea de a remodela continuu universul său uman" (Cassirer 1994: 92).[2]

Textul romanului se deschide treptat către o perspectivă umanistă asupra vieții, înlesnindu-ne înțelegerea de profunzime a instanțelor existențiale și ordonarea elementelor durabile și valoroase pentru destinul unui popor. „Dacă termenul «umanitate» înseamnă ceva, el înseamnă că, în ciuda tuturor diferenţelor şi opoziţiilor care există între diferitele lui forme, acestea toate acţionează, totuşi, pentru un scop comun" (Cassirer 1994: 307). Recunoscând virtutea – alt leit-motiv al romanului – drept element *sine quo non*, discursul se metamorfozează sub ochii noștri, constituindu-se în vector de gândire. Închegat unitar şi convergent din niveluri de semnificaţii, romanul conturează în cele din urmă omul nou, emancipat, responsabil de cultivarea valorilor umaniste în societate. Specialist în gramatica civilizațiilor, Fernand Braudel (1994: 42) definește umanismul drept „elanul, demersul bătăios spre o emancipare progresivă a omului, atenție constantă acordată posibilităților omului de a-și ameliora sau modifica soarta". Pentru Nicolae Mavrocordat cultura nu este o simplă proiecție spirituală, ea

[2] O idee convergentă, la Nicolescu, Camus 2016: 33 ssq, *e.g.*

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

devine intrinsecă acțiunii, vieții în acțiunile sale cele mai concrete și diverse (*cf.* Radkowski 2000: 25-80). Într-un recurs firesc la etimologia cuvântului, dar și la ideile Arpinatului, cel care l-a coagulat în elementele sale de substanță, Thomas de Koninck decelează semnificațiile unui concept aflat astăzi sub amenințarea unor grave confuzii:

> „Minunatul cuvânt «cultură» ne trimite de la bun început tocmai la viață, mai curând decât la vreun model artificial. El sugerează continuitatea de creștere specifică vieții, autodezvoltarea, dar și o anume fragilitate și dependență față de mediu. Viața despre care se vorbește aici este viața sufletului, potrivit sintagmei clasice, pe care i-o datorăm lui Cicero, de *cultura animi* – adică înflorirea deplină, nu numai a copacului, ci și a spiritului uman pe culmea potențialităților sale. Ea include etica și politica, dar și dragostea de frumos, evident; căci Cicero spune *animi* și nu *animae*, ceea ce sugerează toate valorile pe care noi le asociem cu „inima" – și nu numai inteligența" (De Koninck 2001: 80).

În viziunea filozofului canadian, cultura „angajează ființa omenească în întregime" (*ibidem*). Or, tocmai aceasta este, la o privire sinoptică asupra Răgazurilor lui *Filotheos*, și înțelegerea pe care domnitorul-scriitor trăitor la întretăierea veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea o atribuie culturii – conjugată, în viziunea sa, cu virtutea.

Astfel, romanul dezvăluie cu percutanță un domnitor neliniștit, nutrit cu același nesaț la școala anticilor și a modernilor, ale cărui acțiuni vizionare sunt contrabalansate de o permanentă reflexivitate asupra instanțelor existențiale. Pentru cel însetat de cunoaștere, visând înălțarea omului, orice răgaz e neliniște; răgazul exterior este permanent contrabalansat de frământarea interioară. Erasmus din Rotherdam îl citează, în *Institutio principis christiani*, pe Cicero, cu exemplul celebru al lui Scipio, care, mărturisește, niciodată nu e mai puțin singur decât atunci când pare că e singur. Contrariind prin formularea ei paradoxală – dar precum știm, paradoxul e modalitatea de edificare a celor mai adânci realități –, imaginea e un loc comun al individului responsabil, mereu preocupat de ființa sa și a lumii; atare singurătate fertilă însuflețește și dă aripi romanului mavrocordatian însuși. Actualizarea trecutului, la care procedează cu reverență autorul, asimilarea spiritualității creatoare în întregime devine un imperativ existențial și literar, adevăr viu și în universul mavrocordatian: „în căutarea unor noi idealuri de viaţă, deopotrivă cu activa cercetare a zilelor noastre, nu trebuie să pierdem din vedere legea filogenezei idealurilor. Când se clădeşte o lume nouă, amintirea celei vechi trebuie ţinută trează în inimă şi minte" (Vianu 1982: 462-463). Deși se abandonează în teritoriul plin de palpitul existenței dezlănțuite a modernilor, scriitorul se raportează obligatoriu, constant, la cei vechi. Această condiție majoră a devenirii înalte se regăsește concrescută în romanul domnitorului.

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

Sunt toate acestea repere ce prilejuiesc lectorului nu doar delicii estetice, ci și bucurii culturale și intelectuale, în măsură să-l mulțumească pe cititorul de azi, fiindcă așa cum este articulat romanul, el se găsește în proximitatea noastră. Să ne întrebăm, atunci, iarăși, întocmai lui Giorgio Agamben, „ce înseamnă a fi contemporan?". Filozoful italian, *un contemporan*, reflectează asupra acestei întrebări, ce ne îngăduie, deși indirect, un răspuns esențial și la întrebarea ce este literatura:

> „este contemporan acela care are privirea ațintită asupra vremurilor sale ca să le perceapă întunericul, nu luminile. Pentru cei ce trec prin experiența contemporaneității toate vremurile sunt întunecate. Este contemporan tocmai cel care știe să vadă acest întuneric, cel care este în stare să scrie înmuindu-și pana în tenebrele prezentului" (Agamben 2014: 22).

Relația cu prezentul: decuplare, defazare, discronie, dar *nu* trăire nostalgică într-un alt timp; „contemporaneitatea este o relație aparte cu timpul propriu, care aderă la acesta și, totodată, se distanțează de el; mai exact, contemporaneitatea este *acea relație cu timpul care aderă la acesta printr-o defazare și un anacronism."* (*ibidem*: 19-20). În relația biunivocă ce se stabilește, suntem contemporani cu scriitorul, scriitorul devine contemporanul nostru.

Așezat la granițe, felurite, precum incursiunea mea exploratorie o sugerează, Răgazurile lui *Filotheos* transcende fiecare dintre teritoriile interpretării literare, depășindu-le prin aglutinare. Dacă acceptăm ideea potrivit căreia „strădania însăși este partea cea mai mare a binelui" (Grayling 2009: 195), atunci fără îndoială că Nicolae Mavrocordat a izbândit în întreprinderea sa. Însă din punctul de vedere al cititorului lipsit de prejudecăți, romanul mavrocordatian este izbânditor la un nivel cu mult superior strădaniei. În mod aproape straniu pentru lectorul conformist, textul poate fi socotit contemporan unora dintre scrierile antice, dar, cu aceeași forță, contemporan unora dintre scrierile prezentului – și vizez aici, în ambele perspective, mereu deschise spre cunoaștere *largo sensu*, preocupate mereu de Sens, lipsite de prejudecăți și angoase teoretice constrângătoare. „Suprema cunoaștere – arată cu acuitate filozoful italian Giorgio Agamben (2014: 17) – este aceea care vine prea târziu, când nu ne mai este de folos. Ea, care supraviețuiește operelor noastre, e rodul ultim și cel mai de preț al vieții noastre". Precum în *Proverbele* lui Pieter Bruegel, unde din mici scene distincte, dar unidirecționate, se încheagă un tablou dinamic al ființei, cu ceea ce îi conferă sens și/sau, dimpotrivă, cu ceea ce o încolțește, amenințându-i integritatea, romanul mavrocordatian se deschide înspre lectura pe trei niveluri/în trei direcții, convergente: estetic, ontologic, gnoseologic.

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

Referinţe bibliografice:

AGAMBEN, Giorgio, 2014: *Nuditatea*, Traducere din limba italiană de Anamaria Gebăilă, Humanitas.

BON, Gustave Le, [*s.a.*]: *Psihologie politică*, Traducerea: Simona Pelin, Antet XX Press.

BRETON, David Le, 2006: *L'inépuisable secret des sens*, in „Sigila. Revue transdisciplinaire franco-portugaise sur le secret", nr. 18, autumne-hiver 2006, disponibil online: http://www.sigila.msh-paris.fr/L-inepuisable-secret-des-sens.html, accesat ultima dată la 29 sept. 2020.

BOUCHARD, Jacques, 2006: *Nicolae Mavrocordat, domn și cărturar al Iluminismului timpuriu (1680-1730)*, Traducere din limba franceză și neogreacă de Elena Lazăr, Cu un cuvânt înainte al autorului, București, Editura Omonia.

BRAUDEL, Fernand, 1994: *Gramatica civilizațiilor. Volumul II*, În românește de Dinu Moarcăș, București, Editura Meridiane.

BRUNO, Giordano, ERASMUS, Desiderius, 2015: *Panegiric pentru Filip*, Traducere din limba latină, note și indici de Ioana Costa, Oradea, Editura Ratio et Revelatio.

CARTOJAN, N., 1980: *Istoria literaturii române vechi*, Postfață și bibliografii finale de Dan Simonescu, Prefață de Dan Zamfirescu, București, Editura Minerva.

CASSIRER, Ernst, 1994: *Eseu despre om. O introducere în istoria filozofiei umane*, Traducere de Constantin Coşman, Bucureşti, Humanitas.

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, 1995: *Dicţionar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere. Volumul 2. E-O,* Bucureşti, Editura Artemis.

CICERO, Marcus Tullius, 1966: *De l'orateur. Livre II*, Texte établi et traduit par Edmond Courband, Paris, Les Belles Lettres.

CIORĂNESCU, Alexandru, 1996: *Viitorul trecutului. Utopie* şi *literatură*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

CULIANU, Ioan Petru, 2002: *Jocurile minții. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie*, Ediție îngrijită de Sorin Antohi și Mona Antohi, Studiu introductiv de Sorin Antohi, Polirom.

DANIELOPOLU-PAPACOSTEA, Cornelia, 1983: *Literatura în limba greacă din Principatele Române în secolul al XVIII-lea*, București, Minerva.

DINU, Tudor 2011: *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat – rivalități politice și literare la începutul sec. XVIII*, Cuvânt înainte de Giorgios Dion. Poukamisas, București, Humanitas.

FINK, Eugène 1966: *Le jeu comme symbole du monde*, Traduit par H. Hildenbrand et A. Lindenberg, Paris, Les Editions de Minuit.

FOUCAULT, Michel 1996: *Cuvintele* şi *lucrurile. O arheologie a* ştiinţelor *umane*, Traducere de Bogdan Ghiu şi Mircea Vasilescu, Studiu introductiv de Mircea Martin, Dosar de Bogdan Ghiu, Bucureşti, Editura Univers.

GADAMER, Hans Georg 2001: *Adevăr și metodă*, Traducători: Gabriel Cercel, Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana, București, Teora.

GRACIÁN, Baltasar 1987: *Criticonul*, Ediție îngrijită, traducere, prefață, cronologie, note şi comentarii de Sorin Mărculescu, Bucureşti, Editura Univers.

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)

GRAYLING, A.C. 2009: *Alegerea lui Hercule. Plăcerea și datoria în secolul XXI*, Traducere de Horia Florian Popescu, Polirom.
HUIZINGA, Johan, 2012: *Homo ludens. Încercare de determinare a elementului ludic al culturii,* Traducere din olandeză de H. R. Radian, Prefață și notă biobibliografică de Gabriel Liiceanu, București, Humanitas.
IORGA, Nicolae, 1937: *Au fost Moldova și Țara Românească provincii supuse fanarioților?*, în „Memoriile secțiunii istorice", seria III, tomul XVIII, Academia Română.
KÖNICK, Thomas De, 2001: *Noua ignoranță și problema culturii*, Traducere de Mihaela și Ion Zgărdău, Timișoara, Editura Amarcord.
NICOLESCU, Basarab, CAMUS, Michel 2016. *Rădăcinile libertății*, Ediția a doua, Editor Pompiliu Crăciunescu, Traducere din franceză Carmen Lucaci, Timișoara, Editura Universităţii de Vest.
NICOLESCU, Basarab, 1999: *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Traducere de Horia Mihail Vasilescu, Polirom.
RADKOWSKI, Georges-Hubert De, 2000: *Antropologie generală*, Traducere de Florin Ochiană, Timișoara, Editura Amarcord.
ROȘU, Adina-Voichița, 2015: *Instituția mecenatului în epoca augustană*, Oradea, Editura Aureo.
SCHOPENHAUER, Arthur, 2012: *Lumea ca voință și reprezentare*. I, Traducere din germană și Glosar de Radu Gabriel Pârvu, București, Humanitas.
STAROBINSKI, Jean, 1985: *Textul* şi *interpretul*, Traducere şi prefaţă de Ion Pop, Bucureşti, Editura Univers.
SPIRIDON, Monica, 1984: *Despre „aparența" și „realitatea" literaturii*, București, Editura Univers.
VIANU, Tudor, 1982: *Studii de filozofia culturii*, Ediţie îngrijită de Gelu Ionescu şi George Gană, Studiu introductiv de George Gană, Bucureşti, Editura Eminescu.

Surse:

CICERO, Marcus Tullius, 1966: *De l'orateur. Livre II*, Texte établi et traduit par Edmond Courband, Paris, Les Belles Lettres.
LUCRETIUS, Titus Carus 1950: *De rerum natura: libri sex*., Vol. I, Edited with prolegomene, critical apparatus, translation and commentary by Cyril Bailey, Oxford, Claredon Press.
MAVROCORDAT, Nicolae 2015: *Răgazurile lui Filotheos*, Text, introducere, note și indice: Jacques Bouchard, Cuvânt-înainte: K. Th. Dimaras, Traducere din greacă și franceză, note suplimentare și bibliografie: Claudiu Sfirschi-Lăudat, București, Editura Omonia.

BDD-A32377 © 2020 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.81 (2026-11-11 00:07:42 UTC)